

ATHENÆUM.

TUDOMÁNYOK ÉS SZÉPMŰVÉSZETEK TÁRA.

Kiadó szerkesztők:

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ: **BAJZA**

MÁSODIK ÉV.

Második félév.

Pest, october 25. 1858.

31. szám.

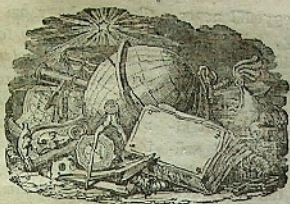
Tartalom: A' polemiaról általában 's a' Hírnök' polemijáról különösen (Ochltinay Antal). — Kölessey felett (Terryay Károly). — Böcsa Gámörrel (Erdélyi János). — F. R. Kisasszony' emlékkönyvébe (Vörösmarty). — Ő (Kazinczy Gábor). — Magyar játékszini krónika. Felszólítás Munkácsy János úrhoz (25. és V.). — Művészet. — Egyveleg.

A' polemiaról általában

's a' Hírnök' polemijáról különösen.

Minden öngondolkodó embernek tulajdon, másoktól kisebb nagyobb mértékben eltérő nézete 's meggyőződése van: minél fogva azokkal, kikkel társalkodik, könnyen vitatkozáshoz ered 's e' vitatkozás' ezélja, az igazság' meghatározása. Vitatkozni ennél fogva csak akkor lehet, ha legalább egyike a' vitatkozóknak tévúton van, ellenkező esetben az igazságban egyeznének; ha pedig mindkettő' nézete eltér az igazságtól, akkor a' vitának vég 's irány nélküli tér nyílik. A' vitatkozások' nagyobb része e' nemű:

Ha egymással elvben egyezünk, eltérő véleményeink könnyen kiegyenlíthetők. Munkácsy a' vitatkozás, hol elkülönbség van, kivált fontos tárgyakban, mellyek némileg rendeltetésünkkel összefüggnek, mint a' philosophiafak, politícaiak és nevelésiek. Dühös pedig a' vita főleg akkor, ha a' támogatott nézetek érdekeinkkel vannak összekötve. Ez esetben a' vitatkozás egészen eltér ezéljától, az igazságtól, mert min érdekeink mellett rántunk

ATHENÆUM.

TUDOMÁNYOK ÉS SZÉPMŰVÉSZETEK TÁRA.

Kiadó szerkesztők:

SCHÉDEL, VÖRÖSMARTY. szerkesztő társ: **BAJZA.**

— második évf. —

Második félév.

Pest, october 25. 1888.

34. szám.

Tartalom: A' polemikáról általában 's a' Hírök' polemikájáról különösen (*Ochánay Antal*). — Kölessey fellett (*Terray Károly*). — Bácsó Gümörtül (*Erdélyi János*). — F. E. Kisasszony' emlékkönyvébe (*Vörösmarty*). — Ó (*Kazinczy Gábor*). — Magyar játékszbi krónika. Felszólítás Munkácsy János úrhoz (25. és V.). — Művészet. — Egyveleg.

fégyvert, nem tekintve, igazunk van-e vagy nem. Illy esetben a' vitatkozók' eszközei is eltérnek egymástól. Kinek igazsága van, álokokra nem szorúl, sőt azokat nem is használhatja; mert az igazságot csak igaz okokkal lehet támogatni, mint már Társalkodásban értekezésemben érintém; az igazság' védője tehát ellenét okai' súlyával zuhatja össze. A' ki ellenben nézeteiben saját érdekeitől határoztatik, kinek igazsága nincs: az csupán álokokkal harczolhat, 's ha ellenétől sarokba szoríttatik — mi elkerülhetlen — koholmányokhoz folyamodik, ráfogásokkal 's rágalomakkal igyekszik magán segíteni, sőt a' legdurvább szidalmakra tákad, szóval vitatkozása megszűnik nézeti 's tárgyi lenni 's személysé válik.

Talán előbb kell vala a' vitatkozás' két nemét; a' szó- és írásheli, említenem. Az első etme-gyakorlásra jó, ha makacsságra 's dühösséggé nem fajúl, kiváltkép pedig szellemi felizgatásra; mert mindenünkben létezik bizonyos vis inertiae, mellynél fogva lelkünk igazi munkásságra csak akkor hevül fel, ha az bennünk megőretik. Az írásheli vitatkozásnak azért,

melly szorosabb értelemben egyedül neveztetik polemianak, az igazság, tehát tudomány' kifejlődésére minden időben végtelen befolyása volt, mint ezt a' literaria historia bizonyítja. Az igazság' kimutatása tudniillik mély buvárkodást, következésképen időt kíván, miben a' szóbeli vitatkozásoknál szűkölködünk; továbbá az ezekkel összekötött nagyobb nyilvánosság tehetségeinket végső erőlködésre készíti, 's így minden kellékek egyesülnek, nem csak az igazság' kinyomozására, hanem élénk és hathatós előadására is. Rousseau' levele Beaumont párisi érsekhez, Junius' levelei 's Lessing' Klotz ellen intézett philippicája, azért nem csak a' hatalmas polemia, hanem egyszersmind az élénk és hathatós prósa' eddig felül nem múlt remekei.

Illy gyümölcsöket azonban, magára nézve, csak az arathat, ki tiszta kebelrel, az igazságtól buzdítva, polemizál. Az ilyen elismeri ellenfelében az észet; mert esztelennel nem lehet azon célból vitatkozni, hogy az igazságot kinyomozzuk; hathatósan ugyan, de nyugodtan szól, 's még hiúságát is alárendeli az igazságnak; 's így győzőn vagy hűljön el a' harcban, mindig becsülettel él és hal; mert ha az igazság' hű szeretetét az emberben nem tiszteljük, mi létezhetik azon kívül benne, a' mit még tisztelhetnénk? Az önérdeke mellett polemizáló ellenben mindig csak a' diadal' díjáért küzd; győzni, akarmelley úton és módon, akarmelley fegyverrel. De ha igaz, hogy az igazság rendeltetésünk' 's ennél fogva társasági életünk' célja is, 's ez ott fenn nem állhat, a' hol, önséges okokból indítatva, a' tévelygés és előítélet' bálványai kiállítatnak: úgy tagadni nem lehet, mikép az emberiség' érdeke kívánja, hogy az igazságtalan megtámadó helyett az igazság' védője diadalmaskodjék. Ki igazság 's jog ellen ví, életben vagy literaturában, az emberiség' ellensége 's önséges indító okai, eszközei és céljai' teleplezése, minden becsületes embernek — legalább annak, a' ki ezt teheti — kötelessége; mint emberi kötelesség igazságtalanul megtámadott felebarátunkat védeni. Ez okoknál fogva egyszersmind világos, hogy az igazság mellett vívónak a' diadalmat kezéből kicsikartatni engedni nem szabad, 's ha ennél fogva igazságtalanul személyes fegyverekkel támadta-

tik meg, hogy azt sikeresen visszaverhesse, némileg hasonló fegyverekhez nyúlnia kell, nem ugyan koholmányokhoz 's rágalomhoz, erre soha sem szorúl 's ezzel igazságos ügyét csak kockáztatná, hanem legalább annyiban, a' mennyiben a' megtámadó' önséges indító okai eszközei 's céljai' leleplezése polemijának szükségkép személyes irányt ad; mi arra nézve elmulaszthatlan, hogy a' közvélemény' ítéletét megállapíthassa 's a' bűnösöket a' Nemesis elérhesse. Még az illy polemia sem haszonnélküli, nem ugyan a' vitatkozókra, hanem a' közönségre nézve. A' zaj összecsődíti a' sokaságot, tudakozódnak annak oka iránt, részvételre gerjesztetnek, 's végre önszemökkel látni, ítélni akarnak; 's így megtöretik a' közönségben a' vis inertiae 's olyanok is belé vonatnak a' literatúrába, kik másképp részvétlenek voltak. A' botrányozás pedig, melly a' heves polemiaát követni szokta, a' sokaságot vissza nem ijeszti; mert ez szereti az erős szereket, mindenek felett pedig a' nagy, borzasztó látványokat.

Alkalmazzuk ezen elméletet a' Hirnök' polemijára, hogy azt, szerkesztőjével és segédjével együtt, közelebbről megismerhessük.

A' Hirnök' vitatkozási álláspontja programjából kitűnik. A' 73. számú Hirnök' szemléje szerint ez velejében: „a' constitutionális előre haladásnak, az óvatos 's megfontolt, 's ugyan azért lassú javításoknak, minden szerény vélemény és nézet' kihallgatásának, 's az ország' realis érdekeinek hirdetése és előmozdítása“. Lehet-e valamelly hírlapnak ennél szebb 's igazabb programja? Itt az igazi közép a' hirtelenkedő 's azért rontó újítás, 's tespedés közt ki van mutatva. Ezen programot ennél fogva igazi okokkal 's csak igaziakkal lehet támogatni 's a' szerkesztő és segéde teljesen megfelelnek tisztöknek, ha hírlapjokat ezen szellemben szerkesztik, 's Századjokban ezen programma' eszméit komolyan, nyugalommal, a' nemzet' szelleméhez 's műveltségi fokához mérve, fejtegetik 's magyarázzák. De tette-e ezt Orosz József és segéde Csató Pál? 'S bírnak-e ehhez elegendő philosophiai, political 's historiai tudománnyal, ember 's világismerettel? Az eddig adott próbák ellenkezőt bizonyítanak. Polemiájok felvilágosítás helyett boszorkodást gerjesztett 's végre

nem egy olvasóban azon gyanú támadt, hogy a' kihirdetett programma csak az előfizetők' csalogatására kitűzött lépvevessző, 's irányok igazán nemzeti életünk' kifejlődésére 's a' nemzetisedésre nézve, a' megállapodási elv' terjesztése, a' réginél maradás. Orosz József már a' Hirnök' feltűnte előtt, szintűgy mint most, minden nemzeti intézetink: az academia, lóverseny, casinók, gőzhajózás, magyar játékszín stb. ellen irkált, 's most, midőn a' budapesti állóhid' ügye nem sokára el fog döntetni, alkalmasint tollát ez ellen is fordítja; különösen pedig ismeretes azon, hazánkban már annyi derült kedvet okozó, gyámságról, melyet Széchenyink felett gyakorolni törekszik, 's mit ez legújabb: „Nemmelly Orosz tárgyakról“ szóló czikkelyében, olly igen mulattatólag meghálált. A' Rajzolatok' és Természet' íróit — a' Társalkodóba iktatott értekezésében — jó stylistáknak nevezém, Orosz Józsefről ezt nem állíthatni; ő inkább német mint magyar író, mit talán nem kellett vala érintenem, mert Terra incognitáját nem olvastam; először azért, mivel a' magyaroktól írt német munkákat nem kedvelem, úgy vélekedvén, hogy magyarnak a' magyar literaturát kell művelnie, nem pedig a' németet, mint viszont a' németnek a' németet és nem a' magyart; mivel az ellenkező szint-olly fonák és képtelen, mint Csató Pál' elméje' távollétében ejtett minapi javaslata: hogy a' magyar közönség magyar színházban olaszúl jelentse ki helybehagyását; másodszor azért nem, mivel hazám előtttem nem terra incognita; 's végre, mert szerencsétlenségemre előbb magyar munkáját „Széchenyi mint író“ tekintém keresztül, 's nyomorúsága kedvemet Orosz' minden többi munkáihoz teljesen 's törökösen megzsinegele. Felőle tehát itt nem szólhatok; nem azon drágalátos jegyzésekről is, mikkel Orosz Századja' becsét olly kimondhatlanúl neveli; polemiájáról azonban annál is inkább kell értekezniem, mivel ennél fonákabbat a' magyar literatura eddig alig látott. Minden nemzetnek, minden kornak, megván a' maga módja, színe, hangja, mellyen hozzá szólania kell, 's melly ellen a' nélkül nem véthetünk, hogy szavaink' hatását 's czélját ne kockáztatnók. Nemzetünk még eddig igen őszinte nép, mindent szóra, úgy szólván, betű szerint elhisz, de épen azért annál inkább bosszankodik ar-

ra, ki őt rászedi, 's mindenek felett utálja a' hamis kétszínű beszédet 's a' képmutatót. 'S im' tekintsük a' Hírnök' hetiszemle-előtti polemiját. Mint a' hegelianusok philosophiánkban nem tekintvén ebbeli literaturánk' eddigi zsengeit, a' német érthetetlen philosophia' homályos beszédével fárasztják türedelmünket: úgy Orosz, nem méltatva nemzetiségünk' 's kifejlésünk' végtelen különbségét, a' magyar közönséggel 's az athenaeistákkal, az angol Times' hangján O' Connell ellen akara beszélni. Nem uram, midőn B—y' színházi esetét egy farkára hágott kutya' ordításával akará nevetségessé tenni; egyik athenaeistára merészen ráfogá, hogy bizonyos zugligeti történetkor az asztal alá rejtezett; 's Árpád' ébredése' bírálatában Vörösmartyt „kapálásra“ ítélte: akkor, mind a' két haza előtt kétségtelenné tévé, mikép programja álláspontját meg nem fogja, 's belseje nemzetétől olly teljesen elidegenült, hogy azon hangot sem képes eltalálni, melylyen vele szólnia kell. Olly merész ráfogásokat, olly kíméletlen, minden igazságot láb-bal-tapodó bírálatokat, még nem tűrünk el, 's boszankodás nélkül nem hallhatjuk. Ha adott példáját követjük: milly hangon beszéljünk azután olly literaturai nullitásról, melylyen Ön, mélyen tisztelt Orosz József úr?

Ügyesebb kezekre kellett a' Hírnök' polemiját bízni, 's ezek legalább annyiban Csató Pálé, mennyiben a' fennforgó körülményekbe jobban van avatva, mivel ez előtti azon zászló alatt vítezkedett, melly ellen most vinya kell. De ez ám hibéje is, melly teljesen feltakarva, hitelét az őszinte magyar közönség előtt örökre eltemeti. Csató Pál írói becsére nézve sem tudós, sem költész, ő csak stylist; tudományos dolgozatai compilatiók, a' szépliteraturaiak költészi érdem nélkül valók, és sima előadáson kívül nem bírnak más kitűnőséggel. Ő belé kap ugyan mindenbe, de mindenben a' felületesség maga. Polemiai pályáján őt eddig a' körülmények' ismerete, tolla' jártassága, különös ügyessége „koholmányait némi hiteles színben kitüntetni“ mindenek felett pedig ellenei' tartós hallgatása segíté; mert, hogy nem ügyesebb vívó, a' próba kimutatta; elleneinek már első dardavetéseikre elveszté a' kengyelvasat, 's Pegasus' serényébe kapaszkodik. Fő baj rá néz-

ve pedig az: hogy halálra sebhető helyét igen is jól ismerik. Ő t. i., mint már érintém, előbb a' Jelenkort segíté, első felállásakor, 's éveken által a' Kritikai Lapok' hű 's munkás dolgozója volt, mint ezt maga a' 73. számú Hirnök' hetiszemléjében megvallja, 's mint az épen a' sajtót elhagyta, magyar tudós társaság' igazgatósága' jelenítéséből a' 14-dik lapon látható. Ő maga volt tehát az, — mit a' Kritikai Lapok' íróiról mond — ki az írókat „méltatlanul, illetlenül és kiméletlenül lemocskolta, legázolta, ledorongozta 's lepasquillizálta.“ „Ez egy factum uraim, tagadják el, kérem igen szépen, ezen factumot“ (Csató Pál saját szavai). Átmenetelē az ellenkező táborba azonban nem volt szabad; ő a' bécsi Kurirt (most Hirnök) törekvők elnyerni, melly Orosznak adatott át; választatása az academia' jegyzői hivatalába egy szózáttal harminczhárom ellen elbukott — egészen más körülmények közt, mint miket a' 73-d. sz. Hirnök' szemléjében ad elő — 's így, hogy eléhlessen, kénytelenítve látta magát a' Hirnökhöz szegődni, 's régi jó ismerősei 's literaturai hitrokoni ellen csatázni. Ezen mindig világosabban kitünendő lettdolog' súlya összeszezúzandja Csató Pál' literaturai tekintetét 's hitelét azon őszinte nemzet előtt, melly az igazságot, életben és literaturában, olly tiszta — pénz és hivatal által nem határozott — meggyőződéssel ohajtja kiszolgáltatva látni. Hiába szabadkozik már most (a' Hirnök' 73-d. számi szemléjében), hogy „ezen lépést meggyőződésből tevė, a' Kritikai Lapoknak csak lógósa volt, 's függetlenebb ember nálánál nem létezik.“ Tanuság önnögyében nem bír hitelességgel, 's nagyon nevetséges, ha e' tekintetben Oroszra hivatkozik. A' közönség még azt sem hiheti, hogy, „míg kezét bírja 's a' Hirnök élni fog, e' laphozi viszonyai nem változnak“; mert a' ki egyszer fehéret mond, máskor — önérdkei úgy kívánván — feketét, az, érdekei változván, zöldet is állíthat, 's így küpönyegét a' szélrózsa' minden harminczkét pontja felé annyiszor fordíthatja, mennyiszor azt érdekei kívánják. Legmulatságosabb pedig, hogy Csató függetlenséggel kérkedik. Kiki tudja, mikép neki a' Hirnök' programmájától eltérni nem szabad; 's így ő, ki most ott szolgál,

hol úr reményile lenni, éppen akkor principálisától bábként irgalmatlanul húzzatik dróton, midőn függetlenségéről legfáradhatlanabbúl petyeg.

Polemiáját itt bővebben nem characterizálhatjuk, mivel annak fogalom-zavarásait, ellenmondásait 's ráfogásait a' szerkesztőség maga eddig az „Athenaeum miatti zajgásokban“ eléggé kitüntette. Kérdései 's vasgyúrósága azonban legalább említést érdemlenek. Mulatságos magától Csatótól hallani, minő könnyű 's átlátszó előadása, 's hogy keresztetett fel, ez oknál fogva minden időben a' folyóirati szerkesztőktől, hogy kaptak rajta, hogy hordák utána a' pénzt; az Athenaeum' szerkesztőségére pedig megvető pillanatokat vet, mivel úgy mond a' szemére hányt „zsoldért“ vele lovagilag komolyan akart szólni, de ez a' síkra ki nem állott. Csáták' istene! Csató komolyan akar szólni, 's ezt szemléjében hirdeti! Ha a' censura, bár legmesszibbről is gyanakodhatik, hogy vasgyúrósága következtében csak annyi vér folyhat, a' mennyit egy angol varrótü' szúrása okoz, világ-rémítő vitézségét hirdető sorai napvilágot sem látnak.

'S mi a' Hirnök' célja ezen helytelen, fonák, igazságtalan 's nevetséges polemiájával? Meg akarja-e a' Jelenkort, Athenaeumot és Figyelmezőt buktatni? vagy e' lapok' szerkesztői tekintetét a' közönség előtt tönkre tenni? Ha tehetné? de, vana sine viribus ira! A' Jelenkor' olvasói' száma elejétől fogva óriásilag nőtt, mivel fejlődő nemzeti életünk 's nyelvünk' szükségseit kielégíté. Nem létezik literatúránkban folyóirat, munka vagy író, ki annyi új szót hozott volna divatba, mint Helmecey. Ez a' Jelenkornak helyet szerez literatúránk' historiájában, 's ezen érdem ellen tompák a' Hirnök' fegyverei. Az Athenaeumról és szerkesztőiről nehéz az Athenaeumban szólni. Annyit azonban minden dicsekedés' gyanújától menten mondhatunk, hogy ezen folyóirat az írók' nagyobb számától pártoltatik 's ennél fogva körében legerősebb lábbon áll; szerkesztőik' tekintetét pedig olly írók nem kisebbíthetik, kiknek minden megjelenő dolgozataik, újabb meg újabb bizonyítványai a' szegénységnek. A' Figyelmező különösen egyetlen critical folyóiratunk, melyet ennél fogva nem nélkülözhetünk; mert

literatura critica nélkül nem lehet. Ha pedig minden megjelenő munkákat meg akarunk ismertetni és bírálni; ahhoz nem kevesebb, mint az írók' majd egész száma kívántatik meg; tehát olly szerkesztők is, kik azoknak bizodalmát bírják 's literaturánknak — az academian kívül 's belül — úgy szólván kelő közepén állanak.

'S minő vége lehet már mind ennek? Nem fognak-e ezen zajgások, ezen dühös, szitkozódó polemia, literaturánknak ártani 's az olvasó közönséget tőle elidegeníteni? Ha más nemzetek' literaturája után a' mienket megítélhetjük, nem. Mivelődésünk 's nemzetiségünk' jelen szaka igen hasonlít Thomasius 's Gottsched' koraihoz, melyekben a' német nyelv' alkalmazása oktatásra, törvénykezésre, tudományra 's művészetre, heves harcok által, később — kivált a' schweitz-i tudósokkal, döntetett el. 'S olvassuk Schlosser' legújabb nevezetes historiai munkájában *) ártott-e ez a' német literaturának? Ezen forrongásban kifejté szellemi erejét, elterjedt 's kitisztult; mert a' zaj, sőt a' botránkozás a' literaturához volna még olyanokat is, kik elébb azzal soha sem foglalkodtak; a' jó ügy diadalmaskodott, 's a' német literatura' alapjai meg valának vetve. Nekiünk az újabb literaturában két nevezetes tollháborúnk volt: Révai' grammaticai 's Kazinczy' neologisticai vitáik. mindkettőnek jótékony következtetéseik kiszámíthatlanok: az első meghatározá grammaticánkat, a' második eldönté literaturai nyelvünk' ügyét. A' mostani feleselések, az igaz, nem tudományi érdekűek 's inkább személyesek; de egészen tárgy, literaturai jelentőség nélkül nem lehetnek; terjedelmök, zajok elég nagy, ha a' botránkozás olly fokot nem érhet is el, mint ez kifejtett literaturában tapasztalható, ha ugrás itt sem létezhetik, 's olly természetelleni bűnöket, mint Voltaire Freronnak vagy napjainkban Heine Platten - Hallermündének, egymás' szemére nem is fogunk lobbantani: a' Hírnök' 's Rajzolatok' polemiája, úgy hiszem, elég aljas 's szitkozódó, hogy a' legdurvább ízlést is kielégítheti: 's így az írókra 's kivált a' közönségre nézve azon electrophor

*) Geschichte des 18. und 19. Jahrhunderts mit besonderer Rücksicht auf geistige Bildung.

lehet, mely a' legrészvétlenebb kebleket is felizgathatja. Literaturánk vele nyerend, nagyobb nyilvánosság 's szaporodott olvasói száma által, sőt maga a' polemia is. Egy pár hirnöki szemlének 's kivált a' Rajzolatok által közlött öregebb Furkács Tamás' levele-
 lének hangja olly aljas gorombaságú, a' gaz-
 ember név minden lapon jobbra balra olly
 pazar kézzel osztatik szét, hogy általa lite-
 ratúránk 's némelly íróink' alacsony művelt-
 ségi foka a' műveltebb közönség előtt
 kiméletlenül annyira lelepleztetik, hogy en-
 nek valóban utálattal kell azoktól elfordúl-
 nia, kik illy becestelenítő szidalmakhoz folya-
 modnak 's azokkal olly póri módon élnek.
 Nemzetünk' műveltebb része ítélend e' fe-
 lett, 's ítélend kimélet nélkül, 's a' bűnő-
 sök tapasztalni fogják, hogy illy alacsony-
 ságokkal önmagokat piszkolták be 's tekin-
 tetüket a' közvélemény előtt megsemmisíték
 's végre hogy minden polemia czéltévesztő,
 képtelen 's örült, mely a' nézet
 's tárgyi vitatkozást elhagyva,
 személyes rágalomakkal 's piszkol-
 lódások által győzni törekszik, 's
 igazán csak önmagát gyalázza meg.

Ochtinay Antal.

Kölcsey felett.

Kis Cseke! nagyszern emléket örökíteni pótló

Sirkövet ah! ne emelj Kölcsey' hantja felett.

Sirköve a' haza lesz, míg a' magyar él, halad, érez.

És emlékiratot vés örök érdeme rá. —

Terray Károly.

Bucsu Gömörtül.

Fájától a' levél, Gömörtül én

Bucsúsom a' halvány ősz' kezdetén.

Vendég valék; úgy jöttem 's elmegyek;

Akarja ég, hogy én boldog legyek.

Oh! ott nekem nincs hű testvér, 's anya,

Ki búcsuzásomban megáldana.

Nincs gyermekévi emlék szent kőtől,

Elszakadó csak sírok' szélénél.

Nicsen halottam földében, ki rám

Számol, hogy éjeit virasztanám.

Nincs szerelem, hogy visszanézzek én

Egy pár könnyüre a' hű lány' szemén.

Nincs semmim, és elhagynom olly nehéz,

'S midőn szememből a' távolba vész;

Vigasztalásom az, ha képzelem,

Hogy ott barátság és honérzelem,

És rény után törekvő nemzedék

Között szívem föl-fölszentelteték.